

Toezicht in de open samenleving

Maatschappelijke controle
op multinationale ondernemingen

J.G. van Erp

Boombestuurskunde

TOEZICHT IN DE OPEN SAMENLEVING

TOEZICHT IN DE OPEN SAMENLEVING

MAATSCHAPPELIJKE CONTROLE OP
MULTINATIONALE ONDERNEMINGEN

Rede, in iets verkorte vorm uitgesproken bij de aanvaarding
van de leerstoel 'Publieke Instituties. Empirische bestudering
van juridische en administratieve instituties'

Aan de faculteit Recht, Economie, Bestuur en Organisatie,
Universiteit Utrecht op 17 maart 2016

Instituties voor Open Samenlevingen
[http://www.uu.nl/onderzoek/instituties-voor-open-
samenlevingen](http://www.uu.nl/onderzoek/instituties-voor-open-samenlevingen)

Boom bestuurskunde
Den Haag
2016

Omslagontwerp: Primo!Studio, Delft
Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

© 2016 J.G. van Erp | Boom bestuurskunde

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-94-6236-701-2
NUR 805

www.boombestuurskunde.nl

INHOUD

1	Inleiding	7
2	Agenda	11
3	Informatie-uitwisseling	13
4	Handhaving door private partijen	21
5	Private regulering	28
6	Afronding	33
7	Dankwoord	36
	Referenties	41

1 INLEIDING

Mevrouw de rector,

Beste collega's, familie en vrienden,

'De prestaties die wij leveren, ons vermogen om te innoveren, de impact die we hebben op samenlevingen: het is fenomenaal.'¹

Deze opmerking maakte Ben van Beurden, de bestuursvoorzitter van Royal Dutch Shell, in een interview. En hij zegt hier niets te veel: de positie van multinationale ondernemingen in onze samenleving is met recht fenomenaal te noemen. Vrijwel alle activiteiten in ons dagelijks leven worden mogelijk gemaakt door multinationale ondernemingen en mondiale productieketens (Dicken, 2015). We eten boontjes uit Kenia, vis uit Vietnam en dragen kleding uit Cambodja. Uw mobiele telefoon is hoogstwaarschijnlijk in elkaar gezet door een van de 1,2 miljoen medewerkers van het Taiwanese productiebedrijf Foxconn, de grootste producent van computeronderdelen ter wereld.² Als u bankiert bij ING, bent u een van de 85 miljoen klanten van die bank, in meer dan veertig landen. Bent u verzekerd bij Reaal? Die maatschappij, ooit ontstaan vanuit de katholieke vakbeweging, is sinds een jaar in handen van de Chinese verzekeraar Anbang. Zelfs uw vuilnis wordt opgehaald door een bedrijf dat eigendom

1 F. van Hoorn en R. van 't Wel, interview met Shell-CEO Ben van Beurden, Shell Venster 1-2015, p. 15. Deze uitspraak vormde ook het motto van de voorstelling *Fresh Young Gods* van Theater Oostpool in het najaar van 2015. <http://www.toneelgroepoostpool.nl/2015-2016/fresh-young-gods>.

2 www.foxconn.com.

is van Chinese investeerders.³ Kortom, bij vrijwel alle aspecten van ons dagelijks leven zijn we klant van ondernemingen die in multinationalaal verband opereren (Dicken, 2015).

Het aantal multinationale ondernemingen heeft de afgelopen twintig jaar een groei doorgemaakt die in de geschiedenis zijn gelijke niet kent.⁴ Multinationals zijn lang niet meer alleen de grote industriële producenten, zoals Shell en Philips. Met de opkomst van de interneteconomie en het toenemend belang van de kennis- en diensteneconomie, zijn ook kleine multinationale spelers ontstaan; en zogenaamde ‘born globals’ die al bij aanvang internationaal zijn (Dicken, 2015). Ook krijgen we steeds vaker te maken met *financiële* multinationals, hedgefondsen, zoals Sun Capital van V&D. En tot slot, in toenemende mate zijn multinationale ondernemingen afkomstig uit niet-westerse opkomende economieën, zoals het Indiase Tata Steel, de eigenaar van het IJmuidense Hoogovens, en het Taiwanese Foxconn dat ik al noemde. Kortom, meer en meer verschillende *typen* multinationale ondernemingen bevolken de wereldeconomie.

Globalisering van ondernemingen en markten heeft zo’n grote vlucht genomen door de toegenomen openheid van samenlevingen. Kennis, arbeid en kapitaal, grondstoffen en producten

3 <http://www.nu.nl/economie/3502526/afvalverwerker-avr-in-chinese-handen.html>.

4 Een multinationale onderneming wordt gedefinieerd als een onderneming die in meerdere landen tegelijk goederen en/of diensten produceert en/of verkoopt. Daarnaast wordt het begrip ‘mondiale waardeketens’ (Timmer, 2015) gehanteerd om het geheel van mondiale productieprocessen te conceptualiseren, waaronder zowel fysieke productieprocessen worden begrepen alsook marketing, financiering en verkoop. Deze processen worden steeds vaker niet door één multinationale onderneming, maar gefragmenteerd in serie door verschillende ondernemingen in samenwerking verricht.

worden wereldwijd uitgewisseld. Dat wordt mogelijk gemaakt door technologie, media en door instituties – juridische regels, maar ook normen, waarden en cultuur (Schenk, 2015).

In de open samenleving is er niet langer één duidelijk centrum van de macht, zoals de overheid. Interacties vinden plaats in globale en horizontale netwerken, met een veelheid en diversiteit aan regulerende actoren. ‘Open’ staat dus voor grenzeloos, pluriform, relationeel, verbonden. In die netwerken kunnen innovaties met ongekeerde *snelheid* de wereld veroveren en onze manier van leven veranderen. Dat is de impact waar Van Beurden op doelt.

Maar er is ook een andere kant. De mate en dichtheid van verbondenheid, de snelheid en de schaal van interacties, de wereldwijde kapitaalstromen hebben, naast heel veel nieuwe mogelijkheden, ook nieuwe gelegenheden voor organisatiecriminaliteit gecreëerd. Frauderende of onverantwoordelijke ondernemingen veroorzaakten diverse schandalen en crises. De softwarefraude bij Volkswagen; de Libor-affaire, de fraude met paardenvlees, de Deepwater Horizon olieramp veroorzaakt door BP: de mondiale impact van ondernemingen zorgt voor mondiale schade als het misgaat.

Nu we in ons dagelijks leven zo afhankelijk zijn van ondernemingen, voor basiswaarden zoals voedselkwaliteit, privacy, gezondheidszorg en financiën, is de schade groter dan alleen materiële schade. De schandalen beschadigen ons *vertrouwen* in de markten die onze moderne levensstijl mogelijk maken (Friedrichs, 2009; Holtfreter et al., 2005). Schadelijke milieu-activiteiten vernietigen bovendien ecosystemen en lokale gemeenschappen (Hall, 2013; White, Spapens & Kluin, 2014).

Ondeugdlijke medische producten of besmet voedsel bedreigen onze gezondheid (Vande Walle, 2012; Croall, 2013). Slechte werkomstandigheden en arbeidsuitbuiting leiden tot schending van mensenrechten en dodelijke ongevallen (Haines & Almond, 2014; Huisman, 2010).

De open samenleving biedt dus kansen op grotere welvaart en vrijheid, maar ook grotere ongelijkheid, exploitatie en calamiteiten. Nieuwe risico's zijn moeilijker te beheersen door de toegenomen wereldwijde verbondenheid. Daarom moeten publieke instituties open samenlevingen beschermen tegen risico's waarmee de toenemende globalisering van de economie gepaard gaat.

Toezicht op ondernemingen en markten is daarbij cruciaal. We verwachten dat onze inspecties, markttoezichthouders en omgevingsdiensten schade kunnen voorkomen. Maar hier ontstaat een spanningsveld als gevolg van globalisering. In tegenstelling tot de globalisering van het bedrijfsleven, is het toezicht nationaal en zelfs vaak lokaal gebleven. De voorzitter van de Britse financiële toezichthouder, Lord Turner, sprak in zijn analyse van de financiële crisis van *'global finance without global government'* (Turner, 2009, p. 36). Die diagnose gaat veel breder op. Terwijl hamburgers vlees bevatten afkomstig van tientallen, zo niet honderden slachterijen door heel Europa, verwachten we wel dat de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit instaat voor de kwaliteit van die hamburger. Hoe kan de Nederlandse Bank zorgen dat onze financiële instellingen gezond blijven, terwijl banken kansen zien in New York, Tokyo en opkomende markten als Nigeria? Zal een oproep tot verantwoordelijk gedrag van AFM-voorzitter Merel van Vroonhoven, ook indruk maken op de eigenaar van Reaal, Chairman Wu, die geen Engels spreekt? Is het werkelijk reëel om te verwachten dat toezichthouders

alle software controleren van autofabrikanten, ook als ze een reputatie hebben als de meest betrouwbare en duurzame van Europa? En schrikken straffen af, nu steeds meer beslissingen binnen ondernemingen niet door mensen worden genomen, maar door software?

De vraag is of nationale en lokale publieke toezichthouders nog wel betekenisvolle controle kunnen uitoefenen op multinationale ondernemingen en mondiale productieketens, en hoe dat zou moeten. Met andere woorden: wat is de betekenis van globalisering van het bedrijfsleven, voor het toezicht? Welke nieuwe vormen van toezicht ontwikkelen zich, en wat is hun impact?

2 AGENDA

In deze openbare les bespreek ik hoe ik in de leerstoel Publieke instituties een bijdrage wil leveren aan het beantwoorden van deze vragen. Ik zal dat antwoord zoeken in diezelfde open samenleving. Kan globalisering, toenemende verbondenheid en fragmentatie van macht, behalve het probleem, ook de aanzet zijn tot de oplossing? Globalisering heeft geleid tot een nieuwe institutionele orde (Djelic & Quack, 2008; Barkan, 2013; Wilks, 2013). Daarin hebben traditionele publieke instituties aan betekenis ingeboet: nationale wetgeving en sancties zijn niet meer effectief op de manier waarop ze dat altijd waren. Maar er zijn ook nieuwe toezichtsinstituties ontstaan, waarin internationale private keuringsinstanties, de financiële sector, ngo's en de

media een belangrijke rol spelen (Rich & Moberg, 2015; Toffel, Short & Ouellet, 2015; Giesen, Emaus & Enneking, 2014).

Ook het publieke toezicht heeft zich vernieuwd. In de eerste plaats werken toezichthouders meer samen met elkaar, nationaal en internationaal (Luchtman, 2008). In de tweede plaats werken ze meer samen met de ondernemingen waar ze toezicht op houden. Dat krijgt vorm in horizontaal toezicht, systeemtoezicht of – hoe paradoxaal – toezicht gebaseerd op vertrouwen (Honingh & Helderma, 2010; De Bree & Van Wingerde, 2010; Paauf-Fikkert, Six & Robben, 2014). In de derde plaats zijn in Nederland de mogelijkheden verruimd om financieel-economische criminaliteit bestuurlijk en strafrechtelijk aan te pakken (Mein, 2015; Borgers & Kooijmans, 2013)⁵ en krijgen witteboordencriminellen vaker gevangenisstraf. Maar deze veranderingen zijn geen van alle een wezenlijk antwoord op de open samenleving. Ik wil daarom de vraag opwerpen of publieke toezichthouders, naast samenwerking met elkaar en met onder toezicht gestelde ondernemingen, ook private toezichthouders beter kunnen benutten.

Binnen de leerstoel Publieke instituties wil ik de nieuwe toezichtsinstituties die in de open samenleving zijn ontstaan, onderzoeken. Ik hanteer daarbij een perspectief op instituties zoals we dat vinden in de organisatiesociologie en New Governance-literatuur (Meyer & Rowan, 1977; Zucker, 1987; March & Olsen, 1989; Powell & Dimaggio, 1991; Scott, 2008;

5 Onder andere met de Wet verruiming mogelijkheden bestrijding financieel-economische criminaliteit, die op 1 januari 2015 in werking is getreden (Wet van 19 november 2014 tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht, het Wetboek van Strafvordering en de Wet op de economische delicten met het oog op het vergroten van de mogelijkheden tot opsporing, vervolging, alsmede het voorkomen van financieel-economische criminaliteit).

Scott & Meyer, 1994). Dat betekent dat ‘toezicht’ zich niet beperkt tot publiek toezicht of zelfs juridisch toezicht (Edelman, 2007; Black, 2002; Levi-Faur, 2013; Mascini & Van Erp, 2014). Ik wil begrijpen hoe private en informele controle vorm krijgt, en wat daarvan de kracht en de zwakheden zijn. Daarbij kijk ik niet alleen naar regels, maar ook naar normen, waarden en cultuur. Ik zal dat straks nog toelichten aan de hand van een voorbeeld.

Daarnaast wil ik onderzoeken hoe publieke toezichthouders beter gebruik kunnen maken van het krachtenveld van private controle. Hoe kunnen toezichthouders maatschappelijke controle herkennen, stimuleren en benutten? Welke dilemma’s brengt dat met zich mee, en wat betekent dit voor de organisatie van het publieke toezicht en voor de toezichtsprofessionals?

In het vervolg van mijn betoog zal ik enkele aanzetten geven tot het beantwoorden van deze vragen, door drie praktijken te bespreken waarin nieuwe toezichtsinstituties zich uitkristalliseren: de praktijk van informatie-uitwisseling, van handhaving en van regulering.

3 INFORMATIE-UITWISSELING

Als eerste bespreek ik instituties voor uitwisseling van informatie tussen publieke toezichthouders en maatschappelijke actoren. Medewerkers, leveranciers, klanten, concurrenten en omwonenden – vanuit hun relatie met een overtredende onderneming, kunnen zij verdachte situaties makkelijker waarnemen dan de

toezichthouder, die maar beperkte middelen heeft voor controle en inspectie. Steeds meer toezichthouders openen daarom meldpunten waar vermoedens van overtredingen kunnen worden gemeld. Technologie kan helpen om deze informatie binnen te krijgen: in landen met veel corruptie, maken anticorruptie-apps het burgers mogelijk om anoniem te melden aan wie zij steekpenningen hebben moeten betalen.⁶

In Nederland introduceerde de Douane de accijns-app⁷ en de ISZW de asbest-app.⁸ Zo nodigen zij burgers uit om accijnsfraude en sloop waarbij asbest vrijkomt, te melden. Dit zijn interessante pogingen tot institutionalisering van informele sociale controle. Maar toch roepen deze meldpunten nog grote vragen en dilemma's op.

Net als mijn USBO-collega Albert Meijer stel ik me bijvoorbeeld de vraag hoe grotere openheid van data de relatie tussen overheid en burger verandert. Want, zoals Meijer (2015) laat zien, leiden technologische ontwikkelingen die dataverzameling en verwerking sneller en makkelijker maken, ook tot fundamentele politieke veranderingen. In dit geval levert het openstaan voor signalen dilemma's op voor toezichthouders, als zij *te veel* informatie binnenkrijgen. Zo werd de NVWA overspoeld door meldingen van dierenliefhebbers nadat in het televisieprogramma

6 Zie voor enkele voorbeelden:

<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.asb.anticorruptionapp&hl=nl>; <http://www.ibtimes.com/china-unveils-anti-corruption-app-asks-public-upload-pictures-corrupt-officials-1972563>.

7 http://www.belastingdienst.nl/wps/wcm/connect/bldcontentnl/standaard_functies/privé/contact/andere_onderwerpen/apps_voor_uw_mobiele_telefoon/meldpunt_accijns.

8 http://www.inspectieszw.nl/Images/Instructie-Asbestwerkzaamheden-app_tcm335-341948.pdf.

Utopia een van de deelnemers een hondje had geschopt. Moet de NVWA hiertegen optreden? Een grote openheid van toezicht-houders leidt misschien ook tot de verwachting dat het toezicht ‘alles’ kan oplossen.

Uit de openbaarmaking van misstanden door buitenstaanders blijken bovendien niet alleen de fouten van de dader, maar blijkt vaak ook dat het toezicht deze niet heeft opgemerkt. Zo brengen meldingen van fraude en organisatiecriminaliteit vaak ook de toezichthouder in grote verlegenheid (Reichman, 2010). Mijn Rotterdamse collega Henk van de Bunt beschrijft bijvoorbeeld in zijn artikel ‘Walls of Secrecy and Silence’ hoe de Madoff-zaak de Amerikaanse SEC op een presenteerblaadje werd aangereikt door een van Madoffs concurrenten, Markopolos (Van De Bunt, 2010). Hij presenteerde een dik rapport waarin hij uit de doeken deed dat de winsten van Madoff niet anders dan door fraude *konden* zijn gerealiseerd. Maar de SEC nam zijn rapport niet serieus, en legde het na een routineonderzoek terzijde (SEC, 2009). De SEC had zich laten inpakken door Madoffs goede reputatie en het belang van zijn kantoor. *No one would listen*, is dan ook de titel van het boek dat Markopolos (2010) over deze affaire schreef.

Het voorbeeld van de SEC biedt de illustratie van het organisatie-sociologisch perspectief op instituties die ik had aangekondigd. Dat perspectief omvat niet alleen formele regels, zoals in dit geval meldregelingen, maar ook cognitieve aspecten (March & Olsen, 1989): hoe interpreteren toezichthouders de werkelijkheid, wat vinden ze vanzelfsprekend en welke mogelijkheden komen niet bij hen op? In het geval van Madoff was het simpelweg ondenkbaar dat iemand van zijn statuur fraude pleegde. En instituties omvatten culturele aspecten: normen, waarden, in dit geval een

beurscultuur waarin Madoff werd bewierookt. Onderzoek naar toezichtsinstituten zoals ik dat wil doen, richt zich dan ook niet alleen op regels, maar ook op de percepties en competenties van degenen die de regels uitvoeren.

Ik wil de vragen en dilemma's rond het delen van informatie tussen toezichthouders en het publiek nog verder uitdiepen aan de hand van twee recente en taaiere problemen op de schaal van de mondiale economie: sjoemelsoftware en belastingontwijking door grote ondernemingen. In beide gevallen werden misstanden onthuld door informatie van buitenaf.

De Volkswagen dieselfraude bijvoorbeeld, kwam aan het licht door onderzoek van de Universiteit van West Virginia, in opdracht van een milieuorganisatie (Thompson et al, 2014). Het betrof hier regulier derdegeldstroomonderzoek dat, in tegenstelling tot de inspecties door toezichthouders, metingen verrichtte naar uitstoot op de weg in plaats van in het lab. Deze fraude is een voorbeeld van een nieuwe vorm van criminaliteit, waarvoor de gelegenheid wordt gecreëerd door het toegenomen belang van technologie: softwarefraude. Nu we steeds meer gebruik maken van 'smart objects' en het 'internet of things', groeit ook het risico op hacking en cybercriminaliteit (Van Erp, Stol & Van Wilsem, 2013). Traditionele vormen van toezicht, inspectie en controle, schieten dan tekort. Slimme software kan immers vaststellen wanneer er een inspectie of test plaatsvindt, en dan de testmodus inschakelen, zoals in de Volkswagen dieselauto's gebeurde (EPA, 2015). Tenzij toezichthouders alles zelf gaan controleren, zijn ze voor het detecteren van dit type criminaliteit dus volledig afhankelijk van informatie vanuit de ondernemingen en hun omgeving. Daarmee neemt het belang toe

van interne klokkenluidersregelingen, interne controle en een ethischer bedrijfscultuur.

Volkswagen werkt nu aan een opener bedrijfscultuur waarin meer ruimte is voor tegenspraak en waarin misstanden moeten worden gemeld bij de top.⁹ Ten aanzien van datalekken en inbreuken op cybersecurity (bedrijven die gehackt zijn), bestaat sinds kort een meldplicht.¹⁰ De meldplicht cybersecurity zal overigens niet worden gehandhaafd: de minister vertrouwt erop dat bedrijven uit zichzelf de verantwoordelijkheid zullen nemen om te melden.¹¹ Dat getuigt in mijn ogen van aan naïviteit grenzend optimisme: het gaat meestal om concurrentiegevoelige informatie over ontoereikende interne beveiligingsprocedures, en het openbaar maken ervan brengt voor ondernemingen het risico van grote reputatieschade met zich mee. Bovendien biedt zo'n meldplicht geen oplossing als bedrijven zelf de hacker zijn.

Het is daarom een gemiste kans om de oplossing alleen intern te zoeken in de eigen verantwoordelijkheid van ondernemingen. Mij interesseert hoe ook van buitenaf openheid kan worden bevorderd voor de preventie van softwarefraude, cybercrime en

9 <http://www.nrc.nl/handelsblad/2015/12/11/volkswagen-biecht-een-keten-van-blunders-op-1569265>. Op 22 april 2016 maakte Volkswagen bekend dat het onderzoek van advocatenkantoor Jones Day nog niet is afgerond en dat tussentijdse bevindingen niet openbaar worden gemaakt. http://www.volkswagenag.com/content/vwcorp/info_center/en/news/2016/04/JD_VW.html.

10 De meldplicht datalekken is in werking getreden op 1 januari 2016; de Wet gegevensbescherming en meldplicht Cybersecurity is op 1 januari 2016 naar de Tweede Kamer gestuurd.

11 Memorie van Toelichting inzake Wet gegevensverwerking en meldplicht cybersecurity, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/brieven/2016/01/21/tk-memorie-van-toelichting-inzake-wet-gegevensverwerking-en-meldplicht-cybersecurity>.

andere vormen van digitale criminaliteit. Denk aan het openbaar maken van de softwarecode, het stimuleren van ‘ethical hacking’ en het organiseren van hackathons (Van ’t Hof, 2015). Het zijn radicalere oplossingen dan een meldplicht of een opener organisatiecultuur, waarmee kennis van buitenaf beter wordt benut – hoewel ze ook weer allerlei juridische en ethische vragen oproepen.

Bij belastingontwijking wordt duidelijk hoe belangrijk media zijn bij maatschappelijke controle. Eind 2014 onthulde het *International Consortium of Investigative Journalists* Luxleaks: honderden geheime belastingovereenkomsten van de Luxemburgse Belastingdienst met multinationals zoals Ikea, Apple en Starbucks, die weinig tot geen belastingen betalen.¹² Daarna volgde Swissleaks,¹³ en op 3 april 2016 publiceerde het consortium de ‘Panama papers’ met vergelijkbare onthullingen, gebaseerd op de activiteiten van het Panamese trustkantoor Mossack Fonseca.¹⁴ Een typisch voorbeeld van wat criminoloog Nikos Passas (2005) ‘lawful but awful’ noemt. Dit is dus geen criminaliteit in juridische zin – het wordt door de staat gefaciliteerd – en dus ook per definitie een vorm van schadelijk gedrag waarvoor nationaal overheidstoezicht geen oplossing biedt en waarbij melden bij de nationale belastingautoriteiten zinloos is – zij maken deze praktijk juist mogelijk. Klokkenluiders zochten daarom de publiciteit door documenten te lekken.

12 <https://www.icij.org/project/luxembourg-leaks>.

13 <https://projects.icij.org/swiss-leaks>.

14 <https://panamapapers.nl>. In Nederland is in 2013 Pubbleaks opgericht, een website om ‘veilig en anoniem’ informatie over misstanden te sturen aan de pers. www.pubbleaks.nl.

Klokkenluiders (insiders) kunnen dus van grote waarde zijn in het toezicht, maar zoals bekend, lopen zij ook grote risico's als zij melden bij het bevoegd gezag. Sinds Mark Bovens (1990, p. 264) de term klokkenluider in Nederland heeft geïntroduceerd, is er discussie over bescherming van hun rechtspositie – het is nog maar de vraag of het nieuw op te richten Huis voor klokkenluiders hierin echt verandering zal brengen (Bovens, 2013). Ondertussen creëert technologie de mogelijkheid om informatie anoniem naar buiten te brengen, en daarmee zelfincriminatie te voorkomen. En waar toezichthouders om bewijstechnische redenen anoniem melden ontmoedigen, zijn er media die anonieme bronnen verwelkomen.

Media kunnen dus maatschappelijke controle faciliteren in situaties waarin publiek toezicht tekortschiet. Nieuwe vormen van journalistiek leiden tot nieuwe praktijken van openbaarmaking van informatie, waarin de overheid niet langer het meest vanzelfsprekende of aantrekkelijke meldpunt is. Daarom is het van belang onderzoek te richten op de vraag hoe deze nieuwe vormen van journalistiek hun maatschappelijke controle-rol invulling geven, en welke waarborgen zij hanteren. Zijn Publeaks en vergelijkbare meldpunten bijvoorbeeld wel zorgvuldig en onafhankelijk? Wegen ze de noodzaak van openbaarmaking en ernst van de melding af tegen de mogelijke reputatieschade voor de persoon of instelling waarover wordt gemeld (Beckers, Van de Bunt & Van Wingerde, 2013; Vynckier, Vande Walle & Baets, 2015)? Bovendien zijn er ook grenzen aan transparantie. Mijn collega Femke de Vries, hoogleraar Toezicht in Groningen, stelt in haar oratie (2016) bijvoorbeeld dat volledige transparantie er ook toe zou kunnen leiden dat ondernemingen terughoudender worden om concurrentiegevoelige informatie met de toezichthouder te delen, of dat de toezichthouder zich door externe druk

gedwongen ziet in te grijpen terwijl dat niet altijd het meest effectief is. Zij doelt hiermee op het toezichthoudersdilemma, waarbij een toezichthouder afziet van ingrijpen op de korte termijn om ergere situaties in de toekomst te voorkomen, zoals het omvallen van een bank.

In analogie met het pleidooi dat ik aan de hand van het voorbeeld van softwarefraude al hield voor een radicaler vorm van openheid dan alleen een meldplicht, geldt ook bij belastingontwijking dat we voor de aanpak ervan niet uitsluitend op klokkenluiders moeten vertrouwen. De jonge Berkeley-econoom Gabriel Zucman (2015) publiceerde recent een onderzoek over belastingontwijking dat veel stof heeft doen opwaaien, misschien mede omdat hij dit brutaal *The Hidden Wealth of Nations* genoemd heeft. Hij bepleit een structureler vorm van transparantie dan klokkenluiden, waarbij gebruik wordt gemaakt van de reeds bestaande praktijk van registratie van elektronisch verhandelde aandelen. De registratie ervan geschiedt door ondernemingen zoals het Luxemburgse bedrijf *Clearstream*. Deze naam is wel zeer misleidend, want veel van dat kapitaal blijft buiten het zicht van de belastingautoriteiten. Als al deze registratie-ondernemingen de geregistreerde informatie verstrekken aan een internationaal financieel register, kunnen belastingautoriteiten gemakkelijker controleren of (rechts)personen wel al hun kapitaal opgeven, en is het minder gemakkelijk om via belastingparadijzen de belastingen te ontwijken. Een prachtig voorbeeld van hoe big data belastingheffing bij ondernemingen niet leuker, maar wel makkelijker maakt.

Het voert te ver om Zucmans voorstel en de kanttekeningen die erop zijn gekomen, hier uitgebreid te bespreken. Maar de conclusie luidt dat klokkenluiden en het stimuleren van melden

misschien de meest voor de hand liggende manieren zijn om private partijen in te schakelen, maar slechts op een heel magere manier invulling geven aan de mogelijkheden om informatie van private partijen te benutten. Een werkelijk open samenleving betekent dat informatie van burgers en ondernemingen op structurelere wijze wordt benut. Naast de vraag hoe dat moet worden georganiseerd, is een belangrijke vraag hoe de relatie tussen overheid, burgers en ondernemingen verandert in nieuwe praktijk van informatie vergaren. Met de opkomst van nieuwe private en digitale meldpunten, is het niet langer vanzelfsprekend om te melden bij een overheidsinstantie. Daarom is het van belang onderzoek te richten op de vraag wat melders verwachten van publieke toezichthouders; wat hen motiveert om te melden en wat hun het vertrouwen geeft dat hun informatie bij de overheid in goede handen is.

4 HANDHAVING DOOR PRIVATE PARTIJEN

Nu ondernemingen steeds vaker opereren op een mondiaal speelveld, worden ze minder gevoelig voor juridische sancties van nationale overheden. Die sancties zijn niet langer hoog genoeg om multinationals effectief af te schrikken – sommige grote multinationals zijn economisch sterker dan staten (Korten, 1995; Hertz, 2001). En nu we in toenemende mate afhankelijk zijn van ondernemingen voor onze basisvoorzieningen, zoals energie, werkgelegenheid en geld, moeten toezichthouders steeds vaker het belang van straf afwegen tegen dat van economische stabiliteit, werkgelegenheid en de nationale

concurrentiepositie. Die afweging, valt vaak uit in het voordeel van de onderneming. Het rapport dat de Onderzoeksraad voor de Veiligheid in 2015 publiceerde over de Groningse gaswinning bijvoorbeeld, laat zien dat in de besluitvorming over gaswinning optimalisering van de opbrengsten centraal stond, terwijl veiligheid niet voldoende werd meegewogen (OVV, 2015). Een vergelijkbare conclusie trok de Onderzoeksraad in de Odfjell-zaak in de Rotterdamse haven (OVV, 2013). Hoewel toezichthouders bij Odfjell jaar in jaar uit veiligheidsrisico's constateerden, en Odfjell kwalificeerden als probleembedrijf en achterblijver, greep de toezichthouder niet in (zie ook Kluin, 2014). En bij de brand bij Chemiepack in Moerdijk concludeerde de OVV hetzelfde (OVV, 2012). Drie gezaghebbende rapporten in drie jaar tijd over ernstige veiligheidsrisico's bij ondernemingen. Ze leiden tot de conclusie dat ook in een van de meest geavanceerde geïndustrialiseerde economieën ter wereld, economische belangen prevaleren boven veiligheid.

Ook in het strafrecht moet de afweging tussen straf en het belang van de onderneming worden gemaakt. Dat leidt ertoe dat voor organisatiecriminaliteit vaak een schikking wordt opgelegd. In de Libor-affaire kwam het bijvoorbeeld tot een schikking van 70 miljoen euro. Minister Opstelten omschreef die dan wel als een klaroenstoot,¹⁵ maar veel commentatoren vonden toch dat de Rabobank hier te gemakkelijk mee wegwam. Een artikel 12-procedure om de schikking ongedaan te maken en de Rabobank alsnog te vervolgen, faalde, omdat de advocaat-generaal van het Hof Den Haag als volgt adviseerde:

15 <http://www.volkskrant.nl/politiek/opstelten-rabobank-is-door-libor-straf-ongekend-hard-geraakt~a3544020>.

‘Te voorzien is dat een naar te verwachten langdurige strafrechtvolgung van de bank tot verdere imagoschade zal leiden en waarschijnlijk zal leiden tot grote onrust op de financiële markten. In het kader van het algemeen belang is er derhalve behoefte aan rust en duidelijkheid op de financiële markt.’¹⁶

Daarom adviseerde hij de Rabobank niet te vervolgen. En het Gerechtshof volgde dat advies. De Amerikaanse auteur Brandon Garrett stelde over dit soort praktijken dat ondernemingen in deze tijd niet alleen ‘too big to fail zijn’, maar ook ‘too big to jail’ (Garret, 2014; Steinzor, 2015; Will, Handelman & Brotherton, 2013).

De afnemende relevantie van juridische sancties, roept voor mij de vraag op, of er een alternatief is dat de afschrikwekkende werking van juridische sancties kan versterken, of deze zelfs kan vervangen. Reputatieschade wordt vaak als zo’n alternatief gezien. Lange tijd werd er, zowel in beleid als in wetenschap, vrij vanzelfsprekend van uitgegaan dat de dreiging van reputatieschade en negatieve publiciteit ondernemingen op het rechte pad zou houden. Op allerlei manieren is die gedachte onderuitgehaald. De Libor- en Volkswagen-affaires hebben laten zien dat in ondernemingen die veel belang hechtten aan een reputatie van betrouwbaarheid en degelijkheid, deze waarden toch op het spel zijn gezet door ernstige fraude te plegen. Zeker nu juridische sancties aan belang inboeten, is het dus van belang om goed te begrijpen onder welke condities en op welke manier de dreiging van reputatieschade het gedrag van ondernemingen daadwerkelijk beïnvloedt.

16 Brief Th. d’Anjou ressortsparket vestiging Den Haag aan Gerechtshof Den Haag 29-8-2014, kenmerk K14/0043.

De Rotterdamse criminoloog Karin van Wingerde laat in haar proefschrift *De afschrikking voorbij* (2012) zien dat ondernemingen regels beter naleven als naast straf ook reputatieschade dreigt. Haar onderzoek bevestigt dat financiële sancties te laag zijn om grote multinationale ondernemingen af te schrikken, maar toont tegelijkertijd aan dat deze sancties wel effect hebben als de maatschappelijke omgeving van ondernemingen – milieuorganisaties, bewoners – die sancties benutten om ondernemingen in het openbaar ter verantwoording te roepen. Zo kan maatschappelijke controle de werking van juridische sancties versterken. Althans, voor ondernemingen die goed zijn ingebed in hun omgeving. Want ondernemingen die weinig belang hechten aan hun omgeving, trekken zich ook niet veel aan van de dreiging van straf. Daarmee is de paradox, volgens Van Wingerde, dat straf vooral werkt bij bedrijven die het het minst nodig hebben.

Een belangrijke conditie voor de werking van reputatie als controlemechanisme, is dus dat ondernemingen een reëel tegenwicht ondervinden. Dat is een conditie die vaak ontbreekt. Bij vrijwel alle incidenten die ik heb genoemd, speelt een gebrek aan tegenwicht een belangrijke rol. De Onderzoeksraad voor Veiligheid noemde bijvoorbeeld, in haar rapport over de Groningse Gaswinning (2015), het Ministerie van Economische Zaken en de NAM een gesloten stelsel, gericht op consensus, dat weinig ruimte bood voor tegengeluiden, zoals zorgen van burgers over veiligheid.

Dat illustreert het belang van een van de kernbeginselen van goed toezicht, zoals mijn collega Annetje Ottow die definieert in haar boek *Good Agency Principles* (2015): onafhankelijkheid. Die onafhankelijkheid betekent niet dat toezichthouders econo-

mische belangen niet zouden moeten meewegen, maar wel dat zij moeten zorgen dat diverse belangen worden gearticuleerd en afgewogen.

Bij een zwakke *civil society* denken we vaak aan ontwikkelingslanden. Maar uit deze voorbeelden blijkt dat ook in hooggeïndustrialiseerde samenlevingen maatschappelijke controle niet vanzelf van de grond komt. In mijn eigen woonomgeving, Rotterdam-West, worden interessante pogingen gedaan om dit actiever te stimuleren. De omgevingsdienst DCMR, die toezicht houdt op de veiligheid in de industrie in de Rotterdamse haven, is ertoe overgegaan om het publiek te informeren over alle milieu- en veiligheidsincidenten bij de chemische industrie in het Rijnmondgebied.¹⁷ Dit tot groot protest van ondernemingen, die vreesden voor negatieve publiciteit en reputatieschade. Die vrees is ongegrond gebleken. Er is nauwelijks belangstelling voor de informatie, en ze leidt niet tot negatieve reacties van burgers of de pers. De burgemeester van Rotterdam heeft goed begrepen dat maatschappelijke controle meer vergt dan de publicatie van technische informatie op internet. Hij organiseert bewonersbijeenkomsten in het havengebied, waar hij burgers uitnodigt om kritische vragen te stellen aan de industrie. Onlangs bezocht ik zo'n bijeenkomst in Hoogvliet.¹⁸ 120 inwoners van Hoogvliet waren naar het wijkcentrum gekomen. Maar hun kritische vragen gingen niet over de industrie. Bewoners maakten zich zorgen over de verkeersontsluiting van de wijk – hoe kwamen ze bij een ramp veilig weg en wie zorgde er in zo'n geval voor kwetsbare ouderen? Pogingen van de burgemeester om het gesprek te

17 <http://www.rijnmondveilig.nl/CIN.aspx>.

18 <http://hoogvlietalbrandswaard.debotlek.nl/nieuws/veilig-in-hoogvliet-ondanks-nabijheid-industrie-1.5829827>.

brengen op industriële veiligheid, waren tevergeefs. Vooralsnog lijkt deze vorm van burgerparticipatie in het toezicht nog niet erg geslaagd, maar ik blijf dit natuurlijk volgen.

Ondertussen heeft de publicatie van de incidenten wel een onverwacht effect gehad. Ze worden door *credit rating agencies* opgemerkt, die kritische vragen stellen aan ondernemingen met veel incidenten. En de dreiging van een lagere kredietstatus is voor ondernemingen, *nog* afschrikwekkender dan publieksprotest. De toezichthouder is dan ook blij verrast met deze steun uit onverwachte hoek. Maar dit voorbeeld toont ook aan, dat het toezichthouders ontbreekt aan strategisch inzicht in de belangrijkste spelers in de omgeving van ondernemingen, en hoe die kunnen worden ingezet om een controlerende taak te vervullen. Ik wil met mijn onderzoek bijdragen aan een beter begrip van de verschillende effecten van openbare toezichtsinformatie, zodat toezichthouders deze controle bewust kunnen entameren en zich er niet door laten verrassen.

Als maatschappelijke controle van multinationale ondernemingen al moeizaam gestalte krijgt in Rotterdam, hoe zit dat dan in ontwikkelingslanden, waar een nog grotere economische afhankelijkheid bestaat van ondernemingen? Ook hier ontwikkelen zich alternatieven voor lokale handhaving. Juist omdat ondernemingen op mondiale schaal opereren, biedt dit ook kansen voor mondiale reputatiesancties door publiciteitscampagnes van milieu- of mensenrechtenorganisaties. Dit soort ‘naming en shaming’ houdt mij al vele jaren bezig (Van Erp, 2009; 2010; 2011; 2013). In mijn onderzoek kwam ik geregeld tot de conclusie dat reputatieschade niet ontstaat omdat multinationals negatieve publiciteit over zichzelf beperken en er positieve publiciteit over zichzelf tegenoverstellen (zie ook Braithwaite, 1989;

Rosoff, 2007; Bradshaw, 2015). Maar internet en sociale media bieden burgers en ngo's nu de mogelijkheid om rechtstreeks, zonder tussenkomst van andere media, de publieke opinie te beïnvloeden (Rich & Moberg, 2015). Het wordt veel makkelijker om lokale problemen wereldwijd zichtbaarheid te geven. Ik wil daarom mijn onderzoeksagenda naar mediaberichtgeving over organisatiecriminaliteit vernieuwen, door de rol van sociale media te incorporeren en de nieuwe platforms te onderzoeken waarin de publieke opinie over multinationals wordt gevormd.

Mijn Utrechtse collega's Liesbeth Enneking, François Kristen en anderen bespreken in een recent rapport de juridische mogelijkheden voor handhaving van mensenrechtenschendingen in de mondiale economie (Enneking et al, 2016). Zowel het strafrecht als het aansprakelijkheidsrecht biedt diverse mogelijkheden om westerse multinationals die mensenrechten schenden in ontwikkelingslanden, ter verantwoording te roepen in het moederland. Hoewel zij concluderen dat die mogelijkheden nog onvoldoende worden benut, bijvoorbeeld omdat de aansprakelijkheidsprocedure voor de slachtoffers praktische drempels kent, zien we recent toch enkele voorbeelden. Bij de Rechtbank Amsterdam loopt bijvoorbeeld momenteel een civiele aansprakelijkheidsprocedure tegen de dumping van vervuild olieafval in Ivoorkust door het schip *Probo Koala* van oliehandelaar *Trafigura*.¹⁹ Ivoriaanse slachtoffers claimen schade bij de Nederlandse rechtbank tegen een Frans bedrijf. Dat toont mooi aan dat globalisering ook nieuwe kansen biedt om een heel traditioneel juridisch handhavingsmiddel, de aansprakelijkheidsprocedure, te benutten voor controle op ondernemingen die in een mondiale context

¹⁹ Zie over deze zaak Van Wingerde, 2015.

opereren (Enneking, 2014; zie ook Börzel en Risse 2010; 2015). Ngo's spelen een belangrijke rol bij het activeren van dat recht. Hier lijkt een sterke combinatie te ontstaan van juridische druk en publiciteit, van straf en shaming.

5 PRIVATE REGULERING

Tot dusver heb ik gesproken over situaties waarin maatschappelijke actoren bestaande regelgeving handhaven. Maar als gevolg van complexe technologie en innovatie zullen toezichthouders in toenemende mate geconfronteerd worden met situaties waarin de wet achter de feiten aanloopt, en onvoldoende basis biedt voor ingrijpen (Kasdorp, in druk; Abbott, 2013).

In deze situatie, kan private regulering het gat vullen dat het publieke toezicht noodgedwongen laat ontstaan. Neoliberale markten worden vaak geassocieerd met deregulering en een gebrek aan toezicht. Maar dat is een misvatting. Markten van vandaag worden juist gekenmerkt door een enorme hoeveelheid regulering en controle (Levi-Faur, 2013; Braithwaite & Drahos, 2000). De bron is alleen niet de overheid, maar de markt zelf. De Britse jurist Julia Black stelt: 'If "regulation" remains a concept tied inherently to the state, then in trying to analyse it, we will find contemporary forms of rule hard to understand, if indeed, we recognise them at all' (2002, p. 17). Gedragscodes, standaarden en keurmerken worden gecontroleerd door private toezichthouders zoals certificerende instanties, accountants en *credit*

rating agencies (Naciri, 2015). Het verschil met publiek toezicht is in de eerste plaats dat hun activiteiten zich uitstrekken buiten de natiestaat. Daarmee zijn ze beter in staat dan nationale toezichthouders om een betekenisvolle rol te spelen in geglobaliseerde markten en transnationale productieketens. Bovendien hebben zij meer specifieke expertise en biedt voor ondernemingen een keurmerk vaak een concurrentievoordeel in markten (Van der Ven, 2015).

Een mooi voorbeeld dicht bij huis zijn de groentetelers in het Westland, die ik onderzocht samen met collega's Jelle Jaspers en Peter Mascini in onderzoek naar belastingnaleving. Zij zijn zo'n doelgroep die, als gevolg van een terugtrekkende overheid, meer vrijheid en vertrouwen krijgen van de Belastingdienst. Maar de telers die wij bevroegen, ondervonden hiervan weinig voordeel. In hun bedrijfsvoering was de Belastingdienst geen bepalende factor, maar waren er twee heel andere partijen van betekenis. De Lidl als belangrijkste afnemer van de groenten, die strenge eisen stelt aan gebruik van bestrijdingsmiddelen en daarmee investeringen noodzaakt om duurzaam te kunnen produceren. En de Rabobank, die als financier voor deze investeringen beoordeelt of de onderneming er goed genoeg voor staat. De controle door deze partijen ervoeren zij als vele malen intensiever dan die van de Belastingdienst (Mascini, Jaspers & Van Erp, 2015).

Een belangrijke consequentie is dat het voor het onderzoeken van 'toezicht' niet langer voldoende is om ons te beperken tot publieke toezichtsinstituties, maar dat we ook een open blik moeten hebben voor private controleurs (Senden, Cafaggi & Scott, 2011). Welke 'regulators' zijn er? Welke eisen stellen zij, hoe worden die gearticuleerd, hebben ze werkelijk invloed op gedrag?

De institutionele theorie in de organisatiesociologie, die ik al noemde, voorspelt dat organisaties zich enerzijds conformeren aan hun institutionele omgeving om legitimiteit te verwerven, maar anderzijds de regulerende kaders zo invullen dat ze niet te sterk indruisen tegen de patronen die de onderneming eigen zijn (Powell & Dimaggio, 1991). Ondernemingen reageren op die manier strategisch op de wensen van de omgeving. Soms leidt dit ertoe dat ze hoogstens de letter van de wet naleven. Die situatie wordt in de literatuur ‘creative compliance’, ‘cosmetic compliance’ of ‘ritualistic compliance’ genoemd (Edelman, 2007; Krawiec, 2003; McBarnet, 2001). Zoals Volkswagens die alleen op de testbank aan de milieunormen voldoen.

Nu China de tweede positie in de wereldeconomie heeft ingenomen, ben ik met name nieuwsgierig naar de vraag hoe multinationals uit dit soort opkomende economieën zich aanpassen aan de normatieve eisen in globaliserende markten. Aziatische multinationals produceren bijvoorbeeld CSR-rapporten, zoals dat van Foxconn,²⁰ de producent van Apple-elektronica die ik al eerder noemde, en die nog maar drie jaar geleden bekendheid kreeg vanwege de zelfmoorden van medewerkers als gevolg van het onderdrukkende werkklimaat.²¹ Maar ik vraag me ook hier af of dit soort rapporten betekenis hebben als er geen kritische omgeving is die deze ondernemingen controleert (Cf Wilks, 2013; Van Rooij, Stern & Furst 2016; Johnson 2016).

Kortom, we moeten nog beter onderzoeken onder welke condities conformiteit aan private regulering betekenisvol is, en onder

20 http://ser.foxconn.com/SelectLanguageAction.do?language=1&jump=/cser/Annual_Report.jsp.

21 https://en.wikipedia.org/wiki/Foxconn_suicides#Reports.

welke slechts een ritueel. Een mooi voorbeeld van dergelijk onderzoek is dat van mijn Amerikaanse collega Jodi Short (Short & Toffel 2010; Short, Toffel & Ouellet 2015; zie ook Distelhorst et al, 2015; Van der Ven, 2015). Na een uitgebreide vergelijking van vele private reguleringsarrangementen, zoals gedragscodes en standaarden, komen zij tot de conclusie dat deze alleen daadwerkelijk tot gedragsverandering van ondernemingen leiden in een krachtige juridische omgeving. Als er geen handhaving dreigt, bleef de commitment slechts symbolisch. Effectieve zelfregulering hangt dus af van een goed functionerend publiek toezichtsapparaat.

Een andere belangrijke vraag is die naar de werkelijke controlerende activiteiten van professionele private toezichthouders. Gelukkig wordt naar deze vraag steeds meer onderzoek gedaan, want nu het belang van deze actoren toeneemt in de internationale economie waarin staten een stap terugdoen, komt het ook voor dat overheden simpelweg ten onrechte vertrouwen op het beoordelingsvermogen van private partijen. De sjoemeldiesels van Volkswagen waren goedgekeurd door private testbureaus. Volkswagen stond in de top van reputatierankings voor groene merken en maatschappelijk verantwoord ondernemen.²² En in de Odfjell-zaak vertrouwde de overheid op het certificaat van Lloyds. Maar hoewel Lloyds in de audits veelvuldig zwakheden aantrof, kreeg Odfjell keer op keer een nieuw certificaat. Shell, als grootste opdrachtgever van Odfjell 'ketenverantwoordelijk' voor de veiligheid bij haar onderaannemer, verwees, toen puntje bij paaltje kwam, naar Odfjell zelf en de overheid, en vond het niet nodig om zelf te controleren (OVV, 2013).

22 <http://www.rankingthebrands.com/Brand-detail.aspx?brandID=189>.

In recente New Governance-literatuur worden dan ook steeds vaker beperkingen van private regulering blootgelegd (Almond, 2015; Black, 2012; Curtin & Senden, 2011). In een kritisch artikel met de mooie titel 'New Governance in the Teeth of Human Frailty', betoogt Cristie Ford (2010) dat het ideaal van publiek-private samenwerking en zelfregulering in de praktijk vaak niet verwezenlijkt wordt – vrij vertaald: de wil is er wel maar het vlees is zwak. Publiek-private reguleringsarrangementen zijn weliswaar flexibel en pragmatisch, maar publieke toezichthouders zijn in de praktijk soms te inschikkelijk, waardoor de oplossingen die eruit voortkomen, het publieke belang het best dienen. Zij noemt de financiële crisis als voorbeeld van een situatie waarin een te groot optimisme en vertrouwen in de capaciteit van de financiële sector, misinterpretatie van signalen en informatie, groepsdenken en de wens de verhoudingen goed te houden, uiteindelijk leidden tot een fatale uitkomst. In een prachtige analyse van de Deepwater Horizon BP-olieramp in de Golf van Mexico, beschrijven de Amerikaanse bestuurskundigen Mills en Koliba (2015) hoe deze ramp kon plaatsvinden in een context van verzwakt publiek *en* privaat toezicht. Door aanhoudende bezuinigingen, kon de Amerikaanse toezichthouder zijn kennis over de complexe diepzee-boorttechnologie niet langer up-to-date houden. De toezichthouder zag zich genooddaakt het toezicht over te dragen naar de markt – niet als bewuste keuze omdat dit de veiligheid ten goede zou komen, maar omdat hij het zelf niet langer kon waarmaken. Ondernemingen gebruikten ondertussen de beschikbare flexibiliteit om toezicht te ontlopen. Zo is 'collaborative governance' de best betaalbare optie en niet de beste optie. De New Governance-literatuur stelt idealistisch: 'The state's power has not been reduced, it has been redistributed' (Wilks, 2013; cf. Levi-Faur, 2013; Djelic & Quack, 2008). Maar we moeten ons de vraag stellen of ook in de praktijk, toe-

zicht echt anders wordt, en niet gewoon minder. Ik ben dan ook nieuwsgierig wat er daadwerkelijk gebeurt in publiek-private toezichtsarrangementen. Speelt de overheid daarin nog een rol van betekenis of staat ze aan de zijlijn? En betekent gedeelde macht uiteindelijk niet dat niemand verantwoordelijk is?

6 AFRONDING

De multinationale onderneming heeft door de mogelijkheden van globalisering slim te benutten, een ongekende economische macht gekregen. Maar dat is nog lang niet alles. Zoals Ben van Beurden al zegt: de multinational heeft *impact*. Multinationale ondernemingen maken niet alleen gebruik van de mogelijkheden van globalisering, maar creëren ook nieuwe praktijken en netwerken waarin ze nog sterker worden. Ze zijn niet alleen een economische, maar ook een maatschappelijke, culturele, ideologische en politieke speler (Wilks, 2013; Barkan, 2013; Cieply, 2013). Deze verandering is met recht fenomenaal te noemen.

Voor sommigen betekent dat dat een nieuwe orde van onaantastbaren is opgestaan: *too big to fail*; *too big to jail*; waartegenover toezicht machteloos is, en de staat is uitgehold. De oplossing die dan voor de hand ligt is om die staat weer op krachten te brengen door meer controle en toezicht en strengere straffen vanuit de overheid. Maar ik heb in deze oratie onderzocht of er een alternatief is. De open samenleving maakt, door de verbondenheid op mondiale schaal en de nieuwe rol van media, ook nieuwe vormen van toezicht mogelijk. Hoewel fraude mondiale schade kan

aanrichten, is er altijd iemand ter plaatse die informatie erover openbaar kan maken. En het multinationale karakter van ondernemingen biedt de mogelijkheid om schade in ontwikkelingslanden in het land van het moederbedrijf te claimen.

De private toezichtsinstituten voor informatie-uitwisseling, handhaving en regulering die ik heb besproken, staan soms geheel los van de overheid, zoals bij sommige vormen van private regulering. Soms kunnen ze publiek toezicht versterken, zoals wanneer juridische sancties ook reputatieschade opleveren. Soms moeten ze door de overheid worden geactiveerd, zoals bij controle door burgers of meldings-apps, en soms corrigeren ze publieke instituten, als overheidstoezicht faalt. Maar in alle gevallen moeten publieke toezichthouders zich ertoe verhouden. Ik heb betoogd dat publieke toezichthouders hun relatie met privaat toezicht nog onvoldoende invulling hebben gegeven. Toezichthouders moeten zich aanpassen aan het netwerk-karakter van hun omgeving (Ayres & Braithwaite, 1992). Toezicht is dus niet meer bilateraal, gericht op het hiërarchisch controleren en beïnvloeden van de onder toezicht staande ondernemingen, maar horizontaal, gericht op het organiseren van markten en alle partijen die daarin een rol spelen. Toezichthouders zullen een nieuw repertoire moeten ontwikkelen van strategieën en interventies, waarmee ze kunnen participeren in netwerken, regisseren, mobiliseren, orkestreren (Wood & Shearing, 2013; Coglianese, 2015). En in navolging van rechtssocioloog Susan Silbey (2011), pleit ik voor toezichthouders met *sociological imagination*: toezichthouders die mogelijkheden zien *buiten* voorgeschreven rollen en patronen, en de verbeeldingskracht hebben om te zien hoe ze met individuele acties en door het aangaan van relaties, de samenleving kunnen beïnvloeden.

In mijn onderzoek de komende jaren wil ik de ontwikkeling van deze nieuwe toezichtsinstituties volgen. En dat kan ik natuurlijk niet alleen. Ook ik wil me verbinden, met juristen, economen, bestuurskundigen, criminologen, sociologen, psychologen en ethici. Het Strategisch thema Instituties voor Open Samenlevingen, waarbinnen mijn leerstoel is gevestigd, biedt hiervoor de ideale omgeving, omdat het al deze disciplines in zich verenigt en de uitwisseling daartussen op allerlei manieren stimuleert. In dit netwerk kunnen we instituties in al hun normatieve, cognitieve en culturele gedaantes onderzoeken.

Binnen dit strategisch thema is mijn leerstoel gevestigd in de faculteit REBO. Juristen, economen en bestuurskundigen werken in één department. Ik voel me zeer thuis in de lange traditie van onderzoek binnen het Utrechtse Pompe Instituut naar openbaarheid van rechtspraak, de rol van de media, de sociale constructie van witteboordencriminaliteit en *crimes of the powerful*; en bij het onderzoek van het programma Renforce naar de rol van private actoren in regulering. Ik hoop ook een bijdrage te kunnen leveren aan het empirisch juridisch onderzoek in het departement Rechtsgeleerdheid.

Binnen USBO zijn bestuurs- en organisatiewetenschap met elkaar vervlochten. Dat biedt mooie kansen om inzichten over nieuwe instituties te verbinden met kennis over hoe je dat organiseert. Ik kijk ernaar uit te leren van de nieuwe onderzoeksmethoden naar transparantie en verantwoording, zoals die binnen onze leerstoelgroep Public Governance & Management worden ontwikkeld door bijvoorbeeld Thomas Schillemans, Stephan Grimmelikhuijsen, Lars Tummers en Femke van Esch. Ik verheug me op de samenwerking binnen het facultaire onderzoeksprogramma Resilient Societies, waar we gezamenlijk

onderzoek gaan doen naar regulering van innovaties en nieuwe invullingen aan het recht in de globale samenleving. En ik ben er trots op dat we onze kennis ook vertalen in handelingsperspectief voor toezichthouders, en overdragen in de onlangs gestarte facultaire Leergang Toezicht in de 21^e eeuw.

In deze netwerken voor onderzoek en onderwijs wil ik de toezichtsinstituties van de open samenleving de komende jaren kritisch volgen. Welke nieuwe toezichtsinstituties kunnen werkelijk tegenwicht bieden tegen multinationale ondernemingen? Waar zal uit de verbinding tussen publiek en maatschappelijk toezicht betekenisvolle controle ontstaan – impact? Het is een prachtige opdracht om dat te mogen onderzoeken.

7 DANKWOORD

Aan het eind van deze oratie wil ik graag een aantal mensen bedanken.

Het College van Bestuur wil ik bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen. Tijdens de benoemingsprocedure voor deze leerstoel heb ik gemerkt wat dat betekent, vertrouwen, door de positieve gesprekken met Ton Hol en Maarten van Bottenburg, als departmentshoofden Rechtsgeleerdheid en USBO. Ton en Maarten, ik heb me daardoor zeer welkom gevoeld.

Ik liet toen achter me het warme nest van de sectie Criminologie aan de Erasmus Universiteit. Beste collega's, het doet me goed

hier vandaag zovelen van jullie te zien. Met name wil ik Henk van de Bunt bedanken. Henk, bij mijn afscheid heb ik je al verteld hoeveel ik van je heb geleerd, en hoe je me steeds weer verrast met wijze inzichten. Voor bijna alles wat ik vandaag heb verteld, ligt de basis in het onderzoek dat ik in Rotterdam heb kunnen doen. Je gaf me alle ruimte, maar je hebt ook nooit veel woorden nodig om bij te sturen.

Beste promovendi, Karin, Arnt, Joep, Jelle en Aute. De samenwerking met jullie vind ik het leukste en meest inspirerende onderdeel van mijn werk. Karin, Arnt en Joep, het doet me plezier hoe onze relatie, nu de dissertaties zijn afgerond, nieuwe invulling krijgt. Jelle en Aute, ik verheug me op wat jullie spannende onderzoek nog meer gaat brengen, en ben blij dat ik daar een bijdrage aan mag leveren.

Beste Annetje, niet alleen als decaan van onze faculteit, maar ook als mederedactielid van *Tijdschrift voor Toezicht* en als collega bij de mooie leergang Toezicht die we samen hebben opgezet, ben je voor mij een inspirerend voorbeeld. Jouw enthousiasme en je gedrevenheid om alles waar je bij betrokken bent steeds nog beter te maken, ervaar ik als een enorme stimulans.

Het strategisch thema Instituties voor Open Samenlevingen, heb ik het afgelopen jaar leren kennen als een bruisend gezelschap mensen met een open geest. Op onze schaal is dit in ieder geval een open, inclusieve, duurzame en gelijkwaardige gemeenschap. Dat is zonder twijfel voor een groot deel te danken aan het dienend leiderschap van Bas van Bavel en, voor mijn deel-thema, Mark Bovens. Mark, jou bedank ik ook voor je waardevolle adviezen aan mij als beginnend hoogleraar. Mijn collega Albert Meijer zei het precies zoals ik het ook ervaar: vaak vraag

ik me af ‘what would Mark do’, al lukt het me nog maar zelden om de discipline op te brengen die jij voor jezelf betracht.

Ook mijn kamergenoot Paul 't Hart, en Mirko Noordegraaf, de voorzitter van ons departmentsbestuur, hebben mij het afgelopen jaar geholpen mijn weg te vinden in mijn nieuwe rol. Paul is vandaag in het buitenland, maar dankzij zijn hartelijke ontvangst voelde ik me meteen thuis. Mirko, op de avond dat ik jou leerde kennen, een jaar of zes geleden, trof je me door de manier waarop je je wetenschappelijke principes trouw bleef in een breed uitwaaierende discussie – duidelijk maar respectvol. Nu ik je beter heb leren kennen, merk ik steeds weer hoe jij doelgerichtheid combineert met aandacht voor het menselijke. Paul, Mirko en Albert Meijer, en Henk van de Bunt bedank ik bovendien voor hun constructieve commentaar op eerdere versies van deze oratie.

Dat de academische gemeenschap precies dat is, een gemeenschap, blijkt uit de komst van zoveel collega's, vandaag. Ik stel dat heel erg op prijs. Ik wil vier collega's bedanken met wie ik de afgelopen jaren in verschillende projecten intensief heb samengewerkt. Peter Mascini, Martijn Groenleer, Wim Huisman en Kim Loyens, jullie delen veel dezelfde prettige eigenschappen, die ertoe leiden dat in onze samenwerking vriendschappelijkheid en collegialiteit voorop staan.

Tot slot wil ik mijn familie bedanken. Allereerst mijn ouders en mijn zus Karen.

Van mijn moeder heb ik mijn interesse voor wat er in de wereld gebeurt, en, denk ik ook, mijn ambitie. Jij gaf mij als moeder met

een carrière het voorbeeld, en nu help je mij bij de mijne, want je staat altijd voor ons klaar.

De betrokkenheid van mijn vader blijkt uit het feit dat er geregeld een dikke enveloppe bij ons wordt bezorgd, met daarin allerlei krantenartikelen die precies gaan over wat mij interesseert. 'Judith' staat er dan alleen in de kantlijn bij, of de laatste tijd: 'de hooggeleerde'. Vandaag koos jij de feestelijke muziek die klonk bij onze binnenkomst, zo mooi uitgevoerd door Jaap Jan Steensma. We hebben nu allemaal kunnen horen hoe trots jij vandaag bent.

Lieve Imme en Michiel, lieve Winfred. Ik kijk al zo lang uit naar het moment om jullie hier te kunnen bedanken voor alles wat jullie voor mij betekenen en wat we thuis met elkaar mogelijk maken. Ik zou heel veel willen zeggen, maar eigenlijk kan ik het ook in één woord. Jullie zijn: fenomenaal.

Ik heb gezegd.

REFERENTIES

- Abbott, K., *Introduction: the challenges of oversight for emerging technologies*, in: Marchant, G., Abbott, K. & Allenby, B., *Innovative Governance Models for Emerging Technologies*, Edward Elgar, 2013.
- Almond, P., 'Revolution Blues: The Reconstruction of Health and Safety Law as 'Common-sense' Regulation', *Journal of Law and Society*, 2015.
- Ayres, I. & Braithwaite, J., *Responsive Regulation. Transcending the deregulation debate*, Oxford University Press, 1992.
- Barkan, J., *Corporate Sovereignty. Law and Government under Capitalism*, University of Minnesota press, 2013.
- Beckers, J.J.H., Bunt, H.G. van de & Wingerde, C.G. van, 'Het is transparantie wat de klok slaat. Puleaks als geduchte concurrent voor het Huis voor klokkenluiders?', *Justitiële Verkenningen*, 2013.
- Black, J., 'Critical Reflections on Regulation', *Australian Journal of Legal Philosophy*, 2002.
- Black, J., 'Paradoxes and failures: 'new governance' techniques and the financial crisis', *Modern Law Review*, 2012.
- Borgers, M.J. & Kooijmans, T., 'Het wetsvoorstel verruiming mogelijkheden bestrijding financieel-economische criminaliteit', *Delikt en Delinkwent*, 2013.
- Börzel, T.A. & Risse, T., 'Governance without a state: Can it work?', *Regulation & Governance*, 2010.
- Börzel, T.A. & Risse, T., 'Dysfunctional state institutions, trust, and governance in areas of limited statehood', *Regulation & Governance*, 2015.

- Bovens, M.A.P., *Verantwoordelijkheid en organisatie: Beschouwingen over aansprakelijkheid, institutioneel burgerschap en ambtelijke ongehoorzaamheid*, W.E.J. Tjeenk Willink, 1990.
- Bovens, M.A.P., 'Naar een algemene klokkenluiderswet', *Justitiële Verkenningen*, 2013.
- Bradshaw, E.A., 'Blacking out the Gulf: state-corporate environmental crime and the response to the 2010 BP oil spill', in: Barak, G., *The Routledge International Handbook of the Crimes of the Powerful*, Routledge, 2015.
- Braithwaite, J. & Drahos, P., *Global Business Regulation*, Cambridge University Press, 2000.
- Braithwaite, J., *Crime, Shame and Reintegration*, Cambridge University Press, 1989.
- Bree, M. de & Wingerde, K. van (red.), *Systeemtoezicht in de Procesindustrie*, Erasmus Instituut Toezicht & Compliance, 2010.
- Bunt, H. van de, 'Walls of secrecy and silence', *Criminology & Public Policy*, 2010.
- Cieply, D., 'Beyond Public and Private: Toward a Political Theory of the Corporation', *American Political Science Review*, 2013.
- Coglianesi, C., *Listening, Learning, Leading, A Framework for Regulatory Excellence*, Penn Programme on Regulation, 2015.
- Croall, H., 'Food crime, a Green Criminology Perspective', in: South, N. & Brisman, A. (eds), *Routledge International Handbook of Green Criminology*, Routledge, 2013.
- Curtin, D.M. & Senden, L.A.J., 'Public Accountability of Transnational Private Regulation: Chimera or Reality?', *Journal of Law and Society*, 2011.
- Dicken, P., *Global Shift. Mapping the changing contours of the world economy*, Sage, 2015.

- Distelhorst, G., Locke, R.M., Pal, T. & Samel, H., 'Production goes global, compliance stays local: private regulation in the global electronics industry', *Regulation & Governance*, 2015.
- Djelic M.L. & Quack, S., 'Institutions and transnationalization', in: Greenwood, R., Oliver, C., Suddaby, R. & Sahlin-Andersson, K. (eds), *Sage handbook of Organizational Institutionalism*, Sage, 2008.
- Edelman, L., 'Overlapping Fields and Constructed Legalities: the Endogeneity of Law', in: O'Brien, J., *Private Equity, Corporate Governance, and the Dynamics of Capital Markets Regulation*, Australian National University, 2007.
- Enneking, L., 'The Future of Foreign Direct Liability? Exploring the International Relevance of the Dutch Shell Nigeria Case', *Utrecht Law Review*, 2014.
- Enneking, L., Kristen, F., Pijl, K., Waterbolk, T., Emaus, J., Hiel, M., Schaap, A.-J. & Giesen, I., *Zorgplichten van Nederlandse ondernemingen inzake internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen. Een rechtsvergelijkend en empirisch onderzoek naar de stand van het Nederlands recht in het licht van de UN Guiding Principles*, Utrecht Centre for Accountability and Liability Law, Boom Juridisch 2016.
- Environmental Protection Agency (EPA), *Notice of Violation of the Clean Air Act (CAA) to Volkswagen AG, Audi AG, and Volkswagen Group of America*, 2015.
- Erp, J.G. van, *Naming en shaming in het markttoezicht. Een onderzoek naar de openbaarmaking van sancties op de financiële markt*, Boom Juridische uitgevers, 2009.
- Erp, J.G. van, 'Regulatory Disclosure of Offending Companies in the Dutch Financial Market: Consumer Protection or Enforcement Publicity?', *Law & Policy*, 2010.

- Erp, J.G. van, 'Naming without shaming: the publication of sanctions in the Dutch financial market', *Regulation & Governance*, 2011.
- Erp, J.G. van, 'Messy business, Media representations of administrative sanctions for corporate offenders', *Law & Policy*, 2013.
- Erp, J.G. van, Stol, W. & Wilsem, J. van, 'Criminaliteit en criminologie in een gedigitaliseerde wereld', *Tijdschrift voor Criminologie*, 2013.
- Friedrichs, D., *Trusted Criminals. White-Collar Crime in Contemporary Society*, Wadsworth, 2009.
- Ford, C., 'New Governance in the Teeth of Human Frailty: Lessons from Financial Regulation,' *Wisconsin Law Review*, 2010.
- Garret, B.L., *Too big to jail. How prosecutors compromise with corporations*, Harvard University Press, 2014.
- Giesen, I., Emaus, J.M. & Enneking, L.F.H. (red.), *Verantwoordelijkheid, aansprakelijkheid en privatisering van publieke taken*, Boom Juridische uitgevers, 2014.
- Haines, F. & Almond, P., 'Criminalization and Occupational Health and Safety', in: Bruinsma, G., Weisburd, D. (eds.), *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, Springer, 2014.
- Hall, M., *Victims of Environmental Harm: Rights, Recognition and Redress under National and International Law*, Routledge 2013.
- Hertz, N., *The Silent Takeover*, Heinemann, 2001.
- Hof, C. van 't, *Helpende hackers, Verantwoorde onthullingen in het digitale polderlandschap*, Tek Tok, 2015.
- Holtfreter, K., Slyke, S. van & Blomberg, T.G., 'Sociolegal change in consumer fraud: From victim-offender interactions to global networks', *Crime, Law & Social Change*, 2005.

- Honingh, M. & Helderma, J.K., 'Voor wie of wat is systeemtoezicht zinvol?', *Tijdschrift voor Toezicht* 2010.
- Huisman, W., *Business as usual? Corporate involvement in international crimes*, Eleven International Publishing, 2010.
- Johnson, T.R., 'Regulatory dynamism of environmental mobilization in urban China', *Regulation & Governance*, 2016.
- Kasdorp, A., 'Regulatory interventions beyond the law: towards a typology of the extra-legal frontier', *European Journal of Risk Regulation*, in druk.
- Kluin, M., *Optic Compliance: Enforcement and Compliance in the Dutch Chemical Industry*, TU Delft, 2014.
- Korten, D., *When Corporations Rule the World*, Berrett-Koehler Publishers, 1995.
- Krawiec, K., 'Cosmetic Compliance and the Failure of Negotiated Governance', *Washington University Law Quarterly*, 2003.
- Levi-Faur, D., 'The Odyssey of the Regulatory State: From a "Thin" Monomorphic Concept to a "Thick" and Polymorphic Concept', *Law & Policy*, 2013.
- Luchtman, M.J.J.P., *European cooperation between financial supervisory authorities, tax authorities and judicial authorities*, Intersentia, 2008.
- March, J.G. & Olsen, J.P., *Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics*, The Free Press, 1989.
- Markopolos, H., *No one would listen*, John Wiley & Sons Inc., 2010.
- Mascini, P. & Erp, J.G. van, 'Regulatory Governance, Experimenting with new roles and instruments'. *Recht der werkelijkheid*, 2014.
- Mascini, P., Jaspers, J. & Erp, J.G. van, *Reacties op onbestrafte overtredingen – De rol van motieven en identificatie bij de omgang met onbestrafte belastingovertredingen in de tuin- en akkerbouw*, Boom Juridische uitgevers, 2015.

- McBarnet, D., *When Compliance is not the Solution but the Problem: From Changes in Law to Changes in Attitude*, Centre for Tax System Integrity, Research School of Social Sciences, Australian National University, 2001.
- Meijer, A., *Bestuur in de datapolis: slimme stad, blijde burger?* Boom Bestuurskunde, 2015.
- Mein, A., *De Boete in Balans*, Boom Juridische uitgevers, 2015.
- Meyer, J.W. & Rowan, B., 'Institutional organizations: formal structure as myth and ceremony', *American Journal of Sociology*, 1977.
- Mills, R.W. & Koliba, C.J., 'The challenge of accountability in complex regulatory networks: The case of the Deepwater Horizon oil spill', *Regulation & Governance*, 2015.
- Naciri, A., *Credit Rating Governance: Global Credit Gatekeepers*, Routledge, 2015.
- Onderzoeksraad Voor Veiligheid, *Brand bij Chemie-Pack te Moerdijk, 5 januari 2011*, 2012.
- Onderzoeksraad Voor Veiligheid, *Veiligheid Odfjell Terminals Rotterdam, periode 2000-2012*, 2013.
- Onderzoeksraad Voor Veiligheid, *Aardbevingsrisico's in Groningen*, 2015.
- Ottow, A., *Market and Competition Authorities: Good Agency Principles*, Oxford University Press, 2015.
- Paauw-Fikkert, L.A.V., Six, F.E. & Robben, P.B.M., 'Vertrouwen in toezichtbeleid', *Beleid & Maatschappij*, 2014.
- Passas, N., 'Lawful but awful: "Legal corporate crimes"', *The Journal of Socio-economics*, 2005.
- Powell, W.W. & Dimaggio, P.J. (eds.), *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, University of Chicago Press, 1991.
- Reichman, N., 'Getting our attention', *Criminology & Public Policy*, 2010.

- Rich, E. & Moberg, J., *Beyond Governments: Making Collective Government Work – Lessons from the Extractive Industries Transparency Initiative*, Greenleaf Publishing, 2015.
- Rooij, B. van, Stern, R. & Fürst, K., ‘The authoritarian logic of regulatory pluralism: Understanding China’s new environmental actors’, *Regulation & Governance*, 2016.
- Rosoff, S.M., *The Role of the Mass Media in the Enron Fraud*, in: Geis, G. & Pontell, H. (eds.), *International Handbook of White-Collar and Corporate Crime*, Springer, 2007.
- Schenk, H., ‘Canon deel 21: Institutionele economie’, *ESB*, 2015.
- Scott, W.R., ‘Approaching adulthood: The maturing of institutional theory’, *Theory and Society*, 2008.
- Scott, W.R. & Meyer, J.W., *Institutional environments and organizations: Structural complexity and individualism*, Sage, 1994.
- Senden, L.A.J., Cafaggi, F. & Scott, C., *The Challenge of Transnational Private Regulation. Conceptual and Constitutional Debates*, Wiley-Blackwell, 2011.
- Silbey, S., ‘The sociological citizen: Pragmatic and relational regulation in law and organizations’, *Regulation & Governance*, 2011.
- Short, J. & Toffel, M., ‘Making Self-Regulation More Than Merely Symbolic: The Critical Role of the Legal Environment’, *Administrative Science Quarterly*, 2010.
- Steinzor, R., *Why not jail? Industrial catastrophes, corporate malfeasance and government inaction*, Cambridge University Press, 2015.
- Thompson, G., Carder, D., Besch, C., Thiruvengadam, A. & Kappanna, H., *In-Use Emissions Testing of Light-Duty Diesel Vehicles in the United States*, Center for Alternative Fuels, Engines & Emissions, 2014.
- Timmer, M., ‘Mondiale Waardeketens en de Nieuwe Economie’, *ESB*, 2015.

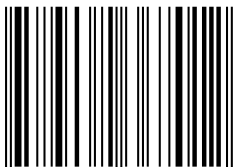
- Toffel, M., Short, J. & Ouellet, M., 'Codes in context: How states, markets, and civil society shape adherence to global labor standards', *Regulation & Governance*, 2015.
- Turner, A., *The Turner Review. A Regulatory Response to the Global Banking Crisis*. Financial Services Authority, 2009.
- U.S. Securities and Exchange Commission (SEC), *Office of Investigations*. 2009. *Investigation of Failure of the SEC to Uncover Bernard Madoff's Ponzi Scheme*. Public Version, 2009.
- Vande Walle, G., 'Conflict resolution or risk management? Reflecting to a study of conflicts between victims and businesses in the pharmaceutical sector', in: Ponsaers, P. (ed.), *Social Analysis of Security* (Reeks Het Groene Gras), Eleven International Publishing, 2012.
- Ven, H. van der, 'Correlates of rigorous and credible transnational governance: A cross-sectoral analysis of best practice compliance in eco-labeling', *Regulation & Governance*, 2015.
- Vries, F. de, *Leidt Transparantie tot meer vertrouwen in de toezichthouder?*, Oratie, uitgesproken op 29 maart 2016, Rijksuniversiteit Groningen.
- Vynckier, G., Walle, G. Vande & Baets, P. de, 'Je hoeft de klokken niet te luiden om misstanden te melden: Naar een normalisatie van meldprocedures in de professionele organisatie', *Orde Van De Dag*, 2015.
- White, R., Spapens, T. & Kluin, M., *Environmental Crime and its Victims, Perspectives within Green Criminology*, Routledge, 2014.
- Wilks, S., *The political power of the business corporation*, Edward Elgar, 2013.
- Will, S., Handelman, S. & Brotherton, D.C., *How they got away with it: white collar criminals and the financial meltdown*, Columbia University Press, 2013.

- Wingerde, C.G. van, 'The limits of environmental regulation in a globalized economy. Lessons from the Probo Koala case', in: Erp, J.G. van & Huisman, W. (eds.), *Routledge Handbook of White-Collar and Corporate Crime in Europe*, Routledge, 2015.
- Wingerde, K. van, *De afschrikking voorbij: Een empirische studie naar afschrikking, generale preventie en regelnaleving in de Nederlandse afvalbranche*, Wolf Legal Publishers, 2012.
- Wood, J. & Shearing, C., *Imagining Security*, Routledge, 2013.
- Zucker, L., 'Institutional Theories of Organization', *Annual Review of Sociology*, 1987.
- Zucman, G., *The Hidden Wealth of Nations The scourge of tax havens*, The university of Chicago press, 2015.

Globalisering creëert nieuwe mogelijkheden voor het houden van toezicht op multinationale ondernemingen. Dat is de kern van de oratie die professor Judith van Erp uitsprak bij de aanvaarding van de leerstoel Publieke Instituties aan de Universiteit Utrecht. Globalisering heeft voor ondernemingen veel nieuwe mogelijkheden gecreëerd, maar ook nieuwe gelegenheden voor organisatiecriminaliteit. Daarom moet toezicht zich vernieuwen. In haar leerstoel wil Van Erp nieuwe toezichtinstituties onderzoeken waarin maatschappelijke controle een belangrijke rol heeft en publieke toezichthouders beter gebruikmaken van informatie en druk vanuit het publiek. Nieuwe toezichtinstituties zijn bijvoorbeeld corruptieapps, Luxleaks, internationale keurmerken en *naming* en *shaming* door media en burgers.

Professor Judith van Erp verricht haar onderzoek onder het strategisch thema Instituties voor Open Samenlevingen van de Universiteit Utrecht.

ISBN 978-94-6236-701-2

9 789462 367012 >

Boombestuurkunde